

İslam və Qərb multikulturalizmi

Multikulturalizm — Çox mədənilik, bir çox fərqli mədəniyyətin bir arada yaşadığı cəmiyyəti təyin edən sözdür.

O, ayrıca götürülmüş ölkədə və bütövlükdə [dünyada](#) müxtəlif millətlərə və məzhəblərə məxsus insanların mədəni müxtəlifliklərinin qorunması, inkişafı və harmonizasiyasına, azsaylı xalqların dövlətlərin milli mədəniyyətinə inteqrasiyasına yönəldilmişdir. [Humanist](#) və [demokratik](#) nəzəriyyə yaxud ideologiya olaraq multikulturalizm, [tolerantlığın](#) təcəssümüdür ki, onsuz humanizm, yüksək fərdi və beynəlxalq münasibətlər [mədəniyyəti](#), insanlar arasında qarşılıqlı anlaşıma, qarşılıqlı zənginləşmə, dostluq və əməkdaşlıq mümkün deyil.

Multikulturalizmin "sivilizasiyalararası dialoq", "[tolerantlıq](#)" mövzusu ilə oxşar və fərqli cəhətləri Bir çox minilliklərlə ölçülən [təkamül](#) nəticəsində ruhi [mədəniyyət](#) bəşəriyyətin sosial inkişafının, intellektual və mənəvi tərəqqisinin universal əsası olmuşdur. O, informasiya və etik qlobal cəmiyyətin formalaşması səviyyəsinə və tempinə, istehlak sənayesinə, xalqların tarixi məsuliyyətinə, siyasətə və idarəçiliyə, sülh və beynəlxalq münasibətlər mədəniyyətinə böyük təsir göstərir. Mədəni mübadilə və qarşılıqlı zənginləşmə, xalqların sosial-mədəni inkişaf təcrübəsini, dünya mədəniyyətinin tarixi qanunauyğunluqlarını bilmə və yaradıcı şəkildə istifadə etmə qloballaşma şəraitində Azərbaycanın davamlı, rəqabət qabiliyyətli və təhlükəsiz inkişafı üçün mühüm nəzəri və praktik əhəmiyyət kəsb edir. Multikulturalizm mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqunun zəruri alətidir. Digər mədəniyyətlərin mahiyyətini, xüsusiyyətlərini, tarixini və nailiyyətlərini öyrənmədən, onlara qarşı [tolerant](#) münasibət, onların nümayəndələrinə hörmət mümkün deyil, qarşılıqlı anlaşıma, mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların dialoqunu qurmaq mümkün deyil.

Avropa və bəzi Qərb dövlətləri bu ideyadan geri çəkilmə səbəbləri

[Avropa](#) və bəzi [Qərb](#) dövlətləri multikulturalizmi idarə etməyin kifayət qədər mürəkkəb kulturoloji vəzifə olması ilə əlaqədar ondan imtina etmişlər. Bəzi xalqların nümayəndələri bu və ya digər dövlətlərin milli [mədəniyyətinə](#) nə [assimilyasiya](#), nə inteqrasiya olmağı arzu etmirlər. Bu vəzifənin həlli üçün bütün dünyada "[Homo sapiens](#)" tipli insandan "[Homo culturalies](#)" tipli insana keçid beynəlxalq proqramının bütün dünyada işlənilib hazırlanması və tətbiq edilməsi zəruridir.

Cəmiyyətdə multikulturalizm əhəmiyyəti

Müasir multimədəni cəmiyyətlər kulturoloji strategiyalara əsaslanan düşünülmüş multikulturalizm siyasəti olmadan sabit inkişaf edə bilməzlər. Bunun sübutlarından biri Azərbaycan Respublikasının inkişafıdır ki, burada Azərbaycanın milli mədəniyyətinə müvəffəqiyyətlə inteqrasiya olan müxtəlif xalqların nümayəndələri harmonik inkişaf edirlər. Multikulturalizmdən imtina etmək yaxşı heç nə vəd etmir, çünki bu, təəssüf ki, bütün dünyada getdikcə artan anlaşılmazlığa, fobiya, qarşıqoymaya və qarşıdurmaya, milli və dini münaqişələrə aparıb çıxaran yoldur. Misal olaraq, qərbdə islama qarşı olan mövqedən danışaq.

İslamofobiya — "İslam qorxusu" mənasını verən termin. Termin kimi [İslamdan](#) və [müsəlmanlardan](#) qorxmanı, çəkinməni ifadə edir. Bugün İslamofobiya deyildiyi zaman iki məsələ ortaya çıxır. Bunlar İslam dinini anlamaq və öyrənməkdən qaynaqlanan bir qorxu ilə bərabər, müsəlmanlara qarşı ayrı-seçkilik və düşmənçilik edilməsilə bağlıdır.

Bu gün "islamofobiya" dedikdə həm islam qorxusu, həm də bu qorxudan doğan və bütün müsəlmanlara qarşı olan nifrət hissi nəzərdə tutulur. Əslində isə İslamiyyətə qarşı olan bu nifrətin səbəbi İspaniyada Əndəlusun müsəlmanlar tərəfindən fəth edilməsi ilə əlaqədardır. Xaç yürüşlərinə əsgər toplamaq məqsədilə kilsə nümayəndələrinin aparmış olduğu təbliğat, haqqında danışdığımız həmin nifrət toxumlarının səpilməsinə zəmin rolunu oynamışdır. Müasir dövrdə isə 11 sentyabr 2001-ci ildə Nyu York şəhərində baş verən terror

hadisəsi bu nifrət hissini daha da alovlandırmışdır. İslamafobiya əsassız mühakimə içində çırpınan insanların, aciz qalmış qara güruhların ortaya atmış olduğu bir düşüncə formasıdır.

[Çex Respublikasında](#) mart ayının 14-ü 2015-ci ildə keçirilən "Biz İslamı istəmirik" adlı nümayişdə spikerin çıxışı.

Azərbaycanda milli və dini azadlığın inkişafı üçün hər bir şərait yaradılmışdır. Ölkəmizdə, hər bir islam və digər dini icmalar, qanunvericilik çərçivəsində, sərbəst qeydiyyatdan keçmək və fəaliyyət göstərmək imkanına malikdir. Bunun əksinə olaraq, bəzi Qərbi Avropa ölkələrində (Fransa, Almaniya, Böyük Britaniya, Belçika və s.) son onillikdə islamafobiya geniş yayılmışdır. Belə ideologiyanın dəstəklənməsi ekstremist qüvvələrin baş qaldırması və yayılmasına zəmin yaratmışdır. Belə meyllərin genişlənməsinin əsas səbəblərindən biri bu ölkələrdə dövlət tərəfindən (yarı örtülü olsada) müvafiq siyasətin yeridilməsidir. Belə ki, son illər bir sıra Avropa ölkələrində, irqi, milli və dini zəmində baş vermiş dəhşətli cinayətlər bu fikri bir daha təsdiqləmişdir. Misal olaraq, [Norveçdə](#) Breyvik adlı şəxs, əsasən müsəlman olan, 69 gənc oğlan və qızları vəhşicəsinə qətlə yetirmişdir. Almaniya ekstremist qrupları tərəfindən yerli türklərə qarşı mütəmadi terror aktları törədilir. 2014-cü ildə [Macarıstanın](#) baş naziri Viktor Orban çıxış edərək, Avropada multukulturalizm ideyasının yayılmasının əleyhinə olduğunu bildirmişdir. Onun sözlərinə görə, miqrantlar avropalılar üçün təhlükələr və problemlər yaradırlar. V.Orban hesab edir ki, ölkəsində sayca gözə çarpan miqrantları görmək dözülməzdir. Maraqlısı odur ki, eyni zamanda hər il minlərlə ölkə vətəndaşı digər AB ölkələrinə iş dalınca miqrasiya edirlər.

İslamofobiya, əsasən Qərb ölkələrində yayılmış bir ideologiyadır. Bugün də Avropa və Amerikada yaşayan müsəlmanların əksəriyyəti öz canlarının daim təhlükə altında olduqlarını qeyd edirlər. Təbii ki, bunda Qərb dünyasında nəşr edilən qəzet və jurnalların, televiziya və radio proqramlarının, eləcə də, internet vasitəsilə yayımlanan bir çox məlumatların və saytların rolu danılmazdır. Kütləvi İnformasiya Vasitələri ilə yanaşı bir sıra təəssübkeş və tolerantlıqdan kənar siyasət adamlarının, politoloqların və ictimai xadimlərin İslamın və müsəlmanların əleyhinə edilən çıxışları da gözərdi edilməməlidir. Bütün bu baş verən neqativ halların fonunda müsəlmanların cəmiyyətdən xaric edilməsinə və onlara qarşı baş qaldıran nifrət hissində nəyin səbəb olması gün işığı kimi aşkara çıxmaqdadır.

Hər il müqəddəs Ramazan ayında Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri şeyxülislam Allahşükür Paşazadə öz iqamətgahında iftar süfrəsi təşkil edərək, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən müxtəlif dinlərin nümayəndələrini bir masa ətrafına toplayır. Bu mərasimlərdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev də iştirak edir. Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin sədri Allahşükür Paşazadə hər zaman cənab Prezident [İlham Əliyevin](#) İslam həmrəyliyi və ölkədə multikultural mühitin qorunması ilə bağlı gördüyü işləri təqdirəlayiq hal hesab edərək, ölkə başçısının fəaliyyətini yüksək qiymətləndirmişdir:

"Sizin multikultural dəyərləri təşviq edən, islami həmrəyliyə dəvət edən qlobal ideyalarınız zamanın çağırışlarına cavab verir, nəinki ölkəmizin, bölgəmizin, habelə bütün bəşərin mənafeyinə xidmət edir. Siz

yüksək xitabat kürsülərindən İslam dininin sülhsevər mahiyyətini, mütarəqqi dəyərlərini təşviq edir, islamofobiya hallarına qarşı öz qətiyyətli mövqeyinizi bildirirsiniz. Sizin səyləriniz sayəsində Azərbaycan ekstremizm, radikalizm, terrorizmə qarşı mübarizənin önündə gedən dövlətlərdən biridir və İslam dünyasının inkişafına öz töhfəsini verir”.

İslamofobiyanın ortaya çıxmasının ən böyük səbəblərindən biri, İslamın həyat bəxşedən prinsiplərindən insanların təsirlənməsidir. Çünki İslamın həyat bəxşedən, yol göstərən və doğru istiqamətə yönləndirən müddəaları başa düşüldükcə, İslama qarşı mübarizə aparən qurumların heç bir şansı qalmayacaqdır. Son zamanlarda İslama qarşı mübarizə metodunu əsas vəzifəsi halına gətirən kəsirlərin İslamofobiyanı daha çox gündəmə gətirmələri bu səbəbdəndir. Cəmiyyətə sülh, əmin-amanlıq, xoş münasibət və anlayış təlqin etmək yerinə, düşmənçiliyi aşılayan bu dəstələrin fəaliyyətinin özəyi məhz bu qorxu səbəbilə meydana çıxmaqdadır.

Multikulturalizmdən imtina etmək yaxşı heç nə vəd etmir, çünki, bu, anlaşılmazlığa, fobiya, qarşıqoymaya və qarşıdurmaya, milli və dini münaqişələrə aparıb çıxaran yoldur. Müasir multimedəni cəmiyyətlər düşünülmüş multikulturalizm siyasəti olmadan sabit inkişaf edə bilməzlər. Bunun əsas örnəklərindən biri Azərbaycan Respublikasının tərəqqisidir ki, burada Azərbaycanın milli mədəniyyətinə müvəffəqiyyətlə inteqrasiya olan müxtəlif xalqların nümayəndələri də harmonik inkişaf edirlər.

İslamofobiyanın davam etməsinin bir digər səbəbi isə Qərb ölkələrinin başçılarından baş verənlər qarşısında susqunluqlarını davam etdirmələri və ya müəyyən vaxtlarda bu kimi şeylərə dəstək göstərmələridir. Baş verən olaylar fonunda fəaliyyətsizlik nümayiş etdirmələri müsəlmanların əsas hüquqlarından məhrum olmalarına gətirib çıxarır. Halbuki, daim insan haqlarına, demokratiyaya, bərabər hüquqluluğa, ədalətə, dialoqa və bütün irqlərə eyni dərəcədə münasibət göstərməyə hər kəsi dəvət edir, bu haqda müxtəlif fikirlər irəli sürürlər.

Son dövrlər dünyada gedən proseslər – dünya əhalisinin artması ilə əlaqədar miqrasiya, ksenofobiya, terrorizm, ekstremizm, rasizm, qarşılıqlı dözümsüzlük hallarının artması bəşəriyyəti bir sıra global problemlərlə üz-üzə qoymuşdur ki, bu səbəbdən də dünya siyasətçiləri tərəfindən yaranmış vəziyyəti stabilləşdirmək məqsədi ilə yeni bir termin – tolerantlıq terminini dövrü buraxılmış və 16.11.1995-ci ildə [YUNESKO](#) tərəfindən ona rəsmilik verilərək “Tolerantlıq prinsipləri Bəyannaməsi” qəbul edilmişdir. Bəyannamədə qeyd edildiyi kimi, tolerantlıq dünya mədəniyyətinin zəngin müxtəlifliyinə, özünü ifadə formasına və insan fərdiyyətinin təzahür üsullarına hörmət edilməsini, onların qəbul edilməsini və düzgün anlaşılmasını ifadə edir. Ona bilik, açıqlıq, ünsiyyət və fikir, vicdan, etiqad azadlığı imkan yaradır. Akademik [Kamal Abdullayevin](#) təbirincə desək: “Tolerantlıq - müxtəliflikdə harmoniyadır. O təkcə mənəvi borc deyil, həm də siyasi və hüquqi tələbatdır”. Tolerantlıq hər şeydən əvvəl özünü Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının normalarında təzahür etdirir.

Dünyada artan global qeyri-sabitlik fonunda Azərbaycanda müxtəlif dinlərin və millətlərin birgə yaşaması əsasında qurulmuş multikulturalizm və tolerantlıq hər kəs üçün bir örnəkdir. Azərbaycan multikulturalizm ideyasını gələcəkdə bəşəriyyətin inkişafı üçün yeganə yol hesab edir. Çünki, hazırkı qloballaşma, məlumat mübadiləsi və ümumi inteqrasiya proseslərinin özünü təcrid etmədə aktiv rol oynaması dəhşətli bir haldır. Müasir dünyada ən önəmli məsələlərdən biri olan mədəniyyətlərarası dialoqu nəzərə alaraq, Azərbaycan 2011-ci ildən başlayaraq Bakıda iki ildən bir Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialoq Forumu təşkil edir. Azərbaycanda 2016-cı ilin 25-27 aprel tarixlərində BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının 7-ci Qlobal Forumu keçirilib. BMT-nin tribunasından istifadə edərək, Azərbaycan bir daha öz multikulturalizm ənənələrini göstərərək, dünya ölkələrini mədəniyyətlərarası tolerantlıq və sivilizasiyalararası dialoqa hörmət etməyə çağırıb.

İslamofobiyanın öz mütləq həllini tapmasından ötrü ilk növbədə Qərb ölkə liderləri sözlərinin üstündə durmalı və öz ölkələrində multikultural mühitin formalaşdırılmasından ötrü müəyyən işlərə başlamalıdır. Bu məsələdə Azərbaycanın illərdən öz sabitliyini qoruyub saxlayan multikulturalizm siyasəti də hər bir dövlət üçün

nümunə təşkil etməkdədir. Qərbi təmsil edən nümayəndələr dünya qarşısında İslamofobiyanın aradan qaldırılması ilə bağlı götürdükləri öhdəlikləri yerinə yetirməyə borcludurlar. Bu məqamda vurğulanması labüd olan məsələ də bundan ibarətdir ki, Qərb ölkələrində İslamofobiya ideologiyasının gələcək nəsillərə ötürülməməsindən ötrü mübarizə təxirə salınmamalıdır. Bu ideologiya ilə mübarizə üsullarından biri cəmiyyət içində tolerantlıq ideyasının yayılması və dövlətlərin bu siyasətə yönəlmələri göstərilə bilər. Nəticədə də bütün etnik-mədəni müxtəlifliklər, İslamofobiya, antisemitizm və digər dözümsüzlüklərlə bağlı neqativ hallar aradan qalxacaqdır.

İslamofobiya tolerantlıq

Latın sözü olan “tolerancia”nın hərfi mənası dözümlülük deməkdir. Ancaq tolerantlığın mahiyyəti və izahı ilə bağlı müxtəlif variantlar mövcuddur. Fərqli izahların olmasına baxmayaraq, hər kəsin qəbul etdiyi bir həqiqət var: tolerantlıq müxtəlifliyin mövcudluğuna təminat verən hüquqi borc və mənəvi tələbatdır.

Dinlərarası dialoq və tolerantlığın məqsədi fərqli görüşlərə sahib tərəflərin bir masa ətrafına toplaşmaları, ortaq düşüncə təməllərini, əxlaqi və ədalət duyğusunu nümayiş etdirmələridir. Yalnız bu halda tərəflər bir-birlərinin mədəni müxtəlifliklərini tanıyır və qəbul edirlər. Tərəflərin bir-birlərinin mədəni müxtəlifliklərini qəbul etmələri isə onların hərəkətlərinə yön verir. Bunun sayəsində isə gələcək nəsillər sülh və əmin-amanlıq şəraitində həyat yaşayaqlar.

Bildiyimiz kimi, “Azərbaycanda tarixən İslam dini ilə yanaşı, Xristianlıq, İudaizm və digər dinlərə qarşı da diqqət və qayğı olmuşdur. Digər dinlərə hörmətlə yanaşmaq biz azərbaycanlıların yüksək mədəniyyətinin nəticəsidir... Tarixən Azərbaycanda dini icmalar – müsəlman məscidləri, xristian pravoslav, katolik, Alban-Udi kilsələri, yəhudi sinaqoqları fəaliyyət göstərmiş və bu gün də dini ayinlərini sərbəst şəkildə yerinə yetirməkdədirlər... 2014-cü ildə Prezidentin müvafiq Fərmanı ilə Azərbaycanda [Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzi](#) yaradıldı. Ölkədə son illər keçirilmiş Dünya Dini Liderlərinin konfransları, “Bakı prosesi” adlanan Multikulturalizm forumları mövcud olan tolerantlıq mühitinin bariz nümunələridir... Azərbaycandakı dini icma rəhbərləri ABŞ konqresinə müraciət ünvanlamışdılar. Müraciətdə qeyd edilir ki, Azərbaycanda mövcud olan tolerantlıq mühiti sözdə deyil, əməldədir. Canlı nümunə bu müraciətin altındakı imzalardır: QMI-nin sədri [Allahşükür Paşazadə](#), Bakı və Azərbaycan arxiyepiskopu Aleksandr İşeyin, Roma Katolik kilsəsinin Azərbaycandakı Apostol Prefekturasının ordinarisi Vladimir Feket, Azərbaycan Dağ Yəhudiləri Dini İcmasının rəhbəri Milix Yevdayev, Avropa Yəhudilərinin Bakı Dini İcmasının rəhbəri Gennadi Zelmanoviç, Alban-Udi Xristian Dini İcmasının sədri Robert Mobili imzalayıblar”. Bu müraciət, qeyd edildiyi kimi, müxtəlif dinlərə mənsub şəxslərin bir-biri ilə qarşılıqlı hörmət və ehtiramının göstəricisidir, desək, yəqin ki, yanılmırıq.

Müsəlmanlar, İslamın erkən çağlarından etibarən fərqli dinlərə mənsub insanlarla bir arada yaşama təcrübəsinə sahib olmuşdurlar. İslamın müqəddəs kitabı “Qurani-Kərim”in açıq-aşkar dilə gətirdiyi “Dində məcburiyyət yoxdur” hökmü, başqa dinlərə mənsub olan insanlarla münasibətlərin sülh çərçivəsində həyata keçməsində zəmin yaratmışdır. Bu səbəbdən də, müsəlmanların yaşadıkları bölgələrdə Yəhudi, Xristian və digər dinlərə mənsub insanlar hər hansı bir təcavüzlə qarşılaşmadan sərbəst şəkildə yaşamışdılar. Lakin günümüzdə bu ənənənin müsəlmanlar tərəfindən unudulduğu hallarına da rast gəlməkdəyik. Üstəlik Qərb cəmiyyətləri də belə bir həyat fəaliyyəti formasını öyrənib, onu inkişaf etdirmək əvəzinə tamamilə fərqli bir yolu izləməkdədirlər. Halbuki, gələcəyin açarı insanlığın mahiyyətini anlamaqda və onu gerçəkləşdirə bilməkdədir. Ən böyük dəyər insandır. Bütün dinlər də insan üçün vardır. İnsan şəxsiyyətinin ayağ altına salındığı bir yerdə nə dindən, nə də mədəniyyətdən danışmağın heç bir mənası yoxdur.

Azərbaycan hökumətinin din siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri məhz tolerantlıq və multikulturalizmlə bağlıdır. Belə ki, xalqımızın minilliklər boyu formalaşmış tolerant və multikultural ənənələrini qoruyub saxlamaq, inkişaf etdirmək, o cümlədən yerli və beynəlxalq səviyyədə təşviq, təbliğ etmək dövlətin din siyasətinin əsas hədəfləri sırasındadır. Dövlətin tolerantlıq və multikulturalizm prinsiplərinə yanaşmasını həm

dini konfessiyalara, müxtəlif dinlərin nümayəndələrinə, tarixi-dini abidələrin bərpasına, həm bu istiqamətdə təşkil etdiyi beynəlxalq konfranslara münasibətdə, həm də milli qanunvericiliyin mahiyyətində açıq aydın görmək mümkündür. Əslində, Azərbaycandakı tolerant və multikultural ənənələri ən yaxşı ölkənin dini mənzərəsi əks etdirir. Azərbaycan insan şəxsiyyətinə böyük önəm verən nadir dövlətlərdən biridir. İnsan hüquqları və azadlıqlarına xüsusi önəm və dəyər verən dövlətimizin daha da inkişaf etdirilməsindən və çiçəklənməsindən ötrü hər bir Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı əlindən gələni əsirgəməməlidir.